

IN MEMORIAM

László Gyula ajándékai
(1910, Kőhalom – Nagyvárad, 1998)

Sokan és sokfelé vártuk Erdély-szerte ez év júniusában az újra hazalátogató professzort. Kolozsváron az újjászületett Erdélyi Közművelődési Egyesület és a Barabás Miklós Céh óhajtott szerény kitérítéssel megtisztelni, Szentgyörgy városában az Erdélyből indult múlt századi nagy festőművész, Barabás Miklós jubileumi kiállítását nyitotta volna meg. S szerepelt aztán a műsoron egy rendhagyó „tárlatvezetés” is. Gelence község román kori templomának freskóit, a Szent László-legenda képsorát magyarázta volna, melynek az ősi magyar hitvilágban gyökerező s néphagyományainkban tovább élő titkait, nemkülönben egyetemes tudattörténeti összefüggéseit fél századon át az ő írásai és előadásai vitték be népünk tudatába. Ámde valahol másként döntöttek. Az erdélyi barangolás első állomásáról, Szent László király városából a „felső világ mezőire” szólították az agg tudóst, hogy csendes, észrevétlen távozásával maga is belépjen az annyiszor vallatott mondák és legendák varázkörébe.

László Gyula ízig-vérig erdélyi ember volt. A szász és román többségű, kevés magyart számláló Kőhalom városában látta meg a napvilágot, székely paraszti ősöktől származó szülők családjában. Apja a kőhalmi iskola tanítója, iskolaigazgatója s mellesleg műkedvelő régész, a Kolozsváron dolgozó kiváló tudós, Posta Béla professzor alkalmi munkatársa. Mellette a cserépdarabokat és egyéb „leleteket” gyűjtögető, folyton rajzolgató, nyugtalan kisfiú is összeszabálja a maga első játék múzeumát. Nem kevésbé fontos körülmény, hogy nyári vakációit – utóbb még nagydiákként is – rendszerint Száldoboson, apja nevelőszüleinél, illetve Bibarcfalván, anyja rokonainál tölti, ahonnan a kivételes fogékonyságú fiú magával viszi az erdővidéki táj képeit, s ahol családi, rokoni körben ismerheti meg a székely falu szokásait, életrendjét és egész hagyományvilágát. S hogy a tágabb szülőföld társadalmi, nemzetiségi sokszínűsége mellé a vallási sokféleséget is megtapasztalja, szemlélője és részese lesz édesapja igazi erdélyi toleranciáról és kalákaszellemről tanúskodó gesztusának, aki unitárius oskolamester létére, „...amikor a kőhalmi ferences rendfőnök kérte, hogy kántor híján vállalja el a kántorálást, gondolkodás nélkül jó három évig ingyen kántorált a ferenceseknek, s mi is eljártunk a misékre”.

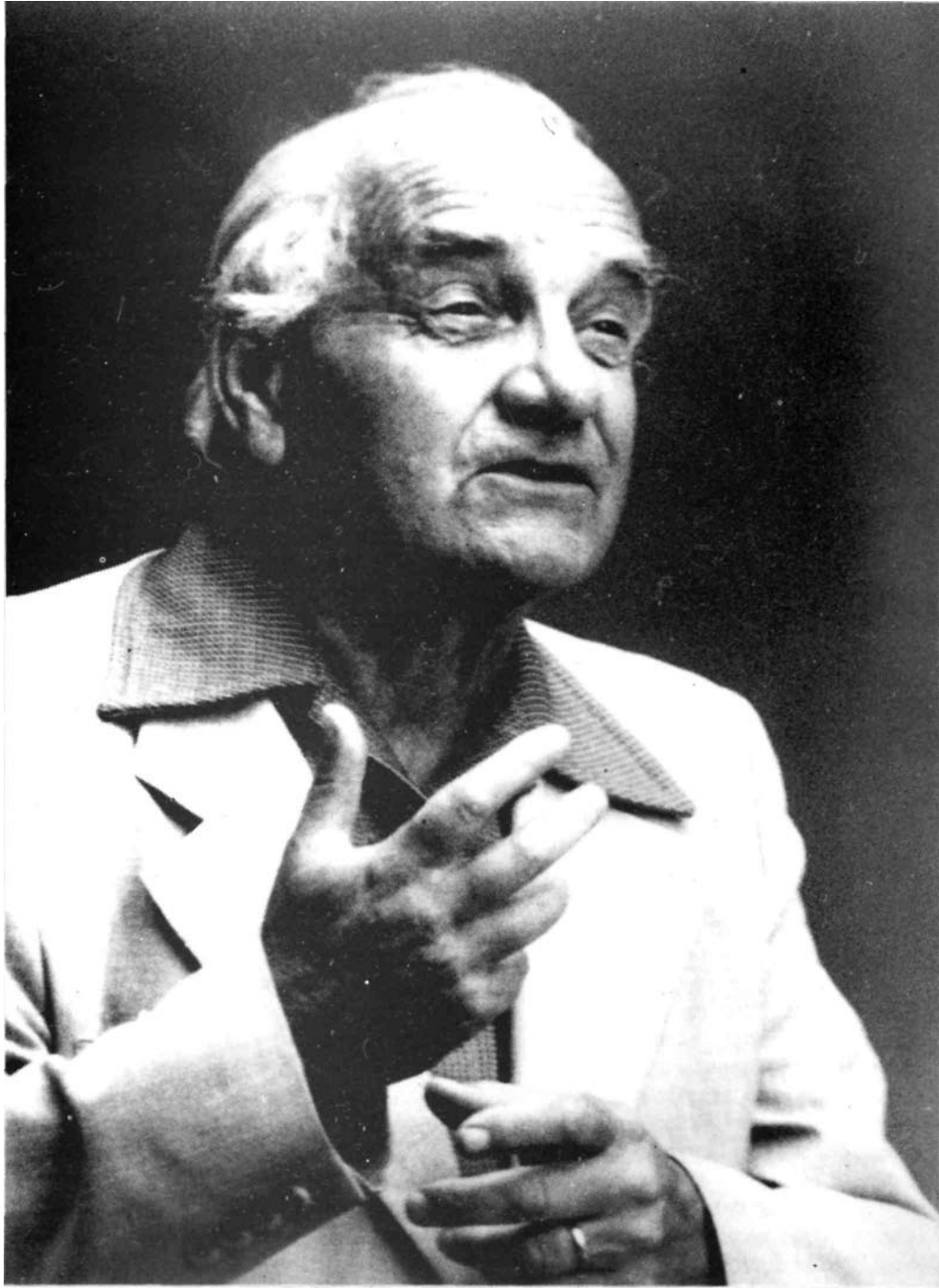
Az első világháborút követő uralomváltás nehéz próba elé állítja a családot: megtagadott eskütétel, iskolabezárás, kényszerű távozás a szülőföldről, megkapaszkodás rövid időre Kolozsváron, ahol az unitárius kollégium alagsorában húzták meg magukat. S még így is maradnának, ámde kiutasítási végzéssel hamarosan távozni kényszerülnek az országból. Szolnokon ők is megismerik a vagonlakók életét, temérdek nyomorúsággal és már-már végzetes kimenetelű betegséggel (tifusz). Idő teltével mégiscsak felvergődnek Pestre, ahol az apa könyvtárosi állást kap a Néprajzi Múzeumban, s ennek köszönhetően a Kölcsey Gimnázium tanulója alaposabb betekintést nyer a néprajzi szakirodalomba, sőt személyes ismeretséget is köt a néprajzkutatás néhány jelesével, kiknek biztatására nyaranta máris néphagyományt gyűjt Száldoboson. Fő szenedélye azonban a képzőművészet, rajzaival országos díjakat nyer, s rövidesen, már gimnazistaként, Szőnyi István festészeti magániskolájában készülhet a művészi pályára. Érettségi után a Képzőművészeti Főiskolán folytatja felsőbb tanulmányait, ahol Rudnay Gyula, Csók István és Glatz Oszkár tanítványa lesz, Lyka Károly meg művészettörténeti tájékozódását alapozza meg.

Az eddigiek alapján mesterei gazdag alkotói beérését várják, s ezt elősegítendő ösztöndíjjal külföldi tanulmányútra küldik, nem is sejtve, hogy London, Párizs, Róma, Firenze, Velence műkincseinek megismerése – eredeti mivoltukban! – a fiatal művészelőlt legsúlyosabb válsá-

gának lesz elindítója. A hajdani nagy alkotók művei lenyűgöző, eksztatikus – és bénító hatással vannak rá. Leonardo da Vinci *Sziklás Madonnáját* szemlélve „ kozmikus erő” jelenlétét érzékeli: „Láttam, amint megszületik egy törvény, ami azelőtt nem volt, de attól kezdve lesz a világ végezetéig” – írja vallomásában. A megrendülés annyira sorsfordító erejű, hogy a látottak nyomán legbelül ilyenféle parancs szólal meg: „Hagyd abba, László Gyula, a rajzot, ezek után ugyan mit tudnál csinálni?” Majd hazaérkezve tűzre dobja másfél mázsányi rajzát és festményét, s hite szerint végleg a tudományos kutatás mellett dönt, a következő években meg elvégzi a pesti egyetem régészet–néprajz szakát (régészetből a doktori címet is megszerezve). Ezt követően a Magyar Nemzeti Múzeumban kap gyakornoki, majd segédőri állást, ahol Fettich Nándor vezeti be az avar hagyománykincs szakszerű és máris új felismeréseket ígérő, utóbb nagyigényű dolgozatokat termő vizsgálatába, népmismereti tájékozódása pedig, más jeles mesterek ösztönzése mellett, főleg Györffy István közelségében mélyül el s épül bele szervesen kutatói munkájába.

Pályája gazdag kiteljesedésének szakaszát az 1940-es változások hozzák meg. Végre tanárként és kutatóként térhet vissza Erdélybe, ahol rövidesen a magyar tudományos kutatás mindhárom termékeny műhelyében ott találjuk, s nem is akármilyen szerepkörben. Az ekkor létesült Erdélyi Tudományos Intézet kutatója lesz olyan szakemberek társaságában, mint a néprajzos K. Kovács László, a történész Makkai László, a szövetkezettanos Nagy Zoltán, a geológus gróf Teleki Géza és a szociológus Venczel József. Ő vezeti a Zápolya utcai honfoglalás kori sírok feltárásának munkálatait, közben egymásután adja közre új, meglepő eredményeket hozó régészeti tanulmányait a honfoglaló magyarok erdélyi megtelepedéséről és művészetéről, a rekonstruált honfoglalás kori nyeregről s más hasonló témákról. Tüneményes gyorsasággal készül el összegező igényű, terjedelmes főművével, *A honfoglaló magyar nép életével* (1944), amit magára adó akkori fiatal értelmiséginek szégyen volt nem ismerni. (Magam, a matúrán túljutva, a frontátvonulás drámái heteiben olvastam végig utolsó soráig.) De ott találjuk László Gyulát a nehéz évein túljutott s most új lendülettel munkába kezdő Erdélyi Múzeum-Egyesületben is. A Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály épp László Gyulának a híres Szent György-szobor lószerszámai és a honfoglalás kori leletek rokonságát tárgyaló előadásával indítja újra munkaiüléseinek sorát. Jelen van továbbá az Egyesület folyóiratában, az Erdélyi Múzeumban, főleg művészeti kritikáival, majd utóbb átveszi az Egyesület Érem- és Régiségtárának vezetését, elvégezve a régészeti anyag korszerű átrendezését. Harmadik műhelye a hazatért Ferenc József Tudományegyetem, ahol eleinte Roska Márton professzor tanszékén magántanárként tartja előadásait, majd 1944-ben kézhez veheti nyilvános rendes tanári kinevezését.

A háborút követő új periódusban László Gyula volt az itteni magyarság szellemi elitjének egyik meghatározó személyisége. Ott találjuk a Magyar Népi Szövetség tanügyi, művelődési és egyéb vállalkozásaiban. A népi kollégium mozgalom első számú inspirátora, legendás tanárelnöke a Móricz Zsigmond Kollégiumnak, mikor pedig a Szabó Dezső nevét viselő középiskolás kollégiumot szervezzük, mint a feladattal megbízott másodéves egyetemista nélküle mozdulni sem tudok, kettesben kolduljuk össze a harminc-valahány ösztöndíjat. Egyik nyári délutánon a bőrárugyárba megyünk, nem Mercedesen, még csak autóbuszon sem, hanem az apostolok lován, s útközben lebilincselő előadást hallgatok tőle a Szabó Dezsővel való találkozásairól, visszaérkezve pedig diadallal jelenthetjük, hogy egy csapásra hat ösztöndíjat szereztünk. A FIKE szucsági konferenciája az „erdélyi Szárszó” kívánt lenni 1946 augusztusában, s mi sem természetesebb, mint hogy az 1943-as szárszói találkozó egyik fő előadója, a mi tanárelnökünk itt is hallatja szavát. Ezúttal Csetri Elekkel kísértük el gyalogosan, a hegygerincen és az erdőn át Szucságra, a peripatetikus előadás pedig ezúttal szólt az Athosz-hegyi barátoknál tett látogatásáról. A sokágú feladatvállalás elsorolása persze még mindig nem teljes, feltétlenül említenünk kell szerepét a képzőművészeti alkotómunka fellendítésében. Valójában már az előző periódus-

Leinikki Kulu

ban ő jegyzi a vezető folyóiratok (Termés, Hitel, Erdélyi Múzeum) képzőművészeti tárgyú írásainak zömét, most meg azonkívül, hogy az Utunk hasábjain folytatja e munkát, művészeti tárlatokat szervez és nyit meg, állandó tagja vagy egyenesen elnöke a különféle tárlatokat előkészítő zsűriknek, együttműködve úgyszólván valamennyi számottevő alkotóval. Mindezek ismeretében azt lehet mondani, hogy ezekben az években László Gyula volt mifelénk „a műkritikus”. Kolozsvár és egész Erdély alkotói csakúgy, mint a szépre fogékony közvélemény őt tekintette igazi művészi érzékenységu s egyben a legmagasabb szakszerűséggel megszólaló műértőnek. Elhatározó szerepe volt Incze János festői rangjának elismertetésében, a nálunk akkor még ismeretlen Nagy Albert az ő biztatására lendül munkába, s féltő barátságának melegénél válik igazán nagy formátumú művésszé (bizonyosság rá három évtizedes levelezésük). Szoros baráti-alkotói kapcsolat fűzte Mohy Sándorhoz, nemkülönben Nagy Imréhez. Utóbbinak nyolcvanadik születésnapjára, 1973-ban megjelent *Kétszáz rajz* című reprezentatív munkáját ő szerkesztette és előszavazta, mire fizetségképpen Imre bácsi remek portrét készített róla, ilyesféle jegyzet kíséretében: „K. vár, 1973. ápr. 14. Nagy Imre adta – László Gyula barátomnak.”

Legfőbb működési területe, igazi alkotóműhelye természetesen a Bolyai Tudományegyetem. Benne tiszteltük az intézmény szellemi arculatát kialakító, tudományos rangját megalapozó professzorok egyikét. Régészeti és őstörténeti előadásait más szakok diákjai is előszeretettel hallgatták. A katedrán egy rendkívül szuggesztív, derűt és biztonságot sugalló, hallgatóit alkotó szellemi kalandra hívó személyiség szólalt meg. Kérdezett és felelt, közös töprengésre, együtt gondolkodásra szólított minden jelenlévőt. És milyen ars poetica jegyében művelte tudományágát? Kezdetől fogva szakított a régészeti anyagot pusztán felleltározó hagyományos szemlélettel, az úgynevezett „reálarcheológiával”, ahogy szakkörökben mondják. Ő a hajdani élő embert óhajtott felmutatni, mindennapi tevékenységével, szokásaival, gondolataival, érzelmeivel, hiedelemvilágával egyetemben, a kisebb és nagyobb közösség életrendjével. Ehhez mozgósítania kellett a rokon tudományok sorát, legelsősorban a néprajzot, a nyelvészetet, lélektant, összehasonlító etnológiát és mitológiát. Ezt is a maga módján tette, nem száraz tantételek, elvont igazságok beidézésével, hanem rendszerint saját megfigyelések, megélt élmények mozgósításával. A temetők titkait boncolgatva gyakorta idézte fel bibarcfalvi vagy száldobosi megfigyeléseit a halott és az élő falu rendjének megfeleléseiről. Hát amikor egyszerre csak átváltott első személyű beszédre, ilyesfélét mondva: „úgy képzeltük el a másvilágot”, „egyszerre három irányban jöttünk hazát szerezni”, „asszony népünk dolga” meg ez és ez volt!

A hajdanvolt világ ilyen életes megjelenítésében oroszlánrészre van a mintaszerű adatfeltáró, alapos elemző munkának szintúgy, mint a tudósi intuíciónak, a jelenségeket merészen értelmező leleménynek és a tévedés kockázatát is vállaló igazságkeresésnek, saját kifejezése szerint „a teremtő bizonytalanságnak”. S talán nem tévedünk, ha különös szerepet tulajdonítunk a művész közreműködésének. Mert hiszen nem lehet kétséges, hogy a művészi érzékenységnek és képzelőerőnek, a kivételes rajztehetségnek köszönhetően vált számunkra képszerűen is láthatóvá honfoglaló eleink világa. Tehetségének, hajlamainak alapvető kettősségével most újólág szembenéz, de nem az egyik megtagadásával és elfojtásával, miként próbálta tenni jó évtizeddel ennek előtte, hanem mindkettő vállalásával. Erről beszélt is tanárok egy szűkebb baráti összejövetelén, és gyónt nekünk, Móricz-kollégistáknak azon az emlékezetes találkozáson a Mátyás Szülőházban, amikor afelől faggattuk, hogy mit tett, és miként gondolkodott abban az életkorban, amelyben mi voltunk, akkori huszonévesek. Erről a dilemmájáról is szólt egyik visszatekintő számadásában: „Kolozsvári kilenc évem rendkívül termékenyen alakította ki érdeklődésemet és formálta egyéniségemet. Feltámadt bennem újra a képzőművész is, és a régészeti leletekből egyre világosabban bontakozott ki az egykori élet.” Persze nem csupán a régészt segítő képzőművész támadt fel, hanem a már szóba hozott műkritikus mellett a termékeny grafikus és

festőművész is, nemkülönben a művészettörténész. Könyve jelenik meg ez utóbbi témakörben, tömegeket vonzó szabadegyetemi előadásokat tart a modern festőművészet legnagyobbikáról, Picassóról, a régi nagyokról s a magyarok közül atyai barátjáról, Medgyessy Ferencről (később könyvet is ír róla). Egyik legelőbb emlékem ebből az időből Dührer *Melankóliájáról* tartott vetítettképes előadása, melyet sokadmagammal a folyosón állva hallgattam végig. Ilyen összefüggésben a fenti számadást egy későbbi vallomása teszi teljessé: „Valóban a tudomány és a művészet torzszalkodása kísért végig az életemen mindmáig, de most már kezdenek békében megférni egymással, a lélek csendjének áhítatában.”

És ezen a ponton lehetetlen nem utalni szoros kötődésére Szabédi Lászlóhoz. Alkatilag nagyon különböző, sőt ellentétes véletésűek voltak – az egyik csupa derű, a másik csupa drámai, tragikus sugallatú feszültség –, ám sok mindenben mégis rokon személyiségek voltak. László Gyulához hasonlóan Szabédi is – hol egyszerre, hol váltogatva – ugyanúgy két istenség elkötelezettje volt: a tudományé és a művészeté (költészeté). Abban is rokonai egymásnak, hogy zavarba ejtően eredeti felismerésekkel, vitát kiváltó feltevésekkel, úgymond „eretnek” elméletekkel termékenyítették meg szakterületüket. Egymást igen nagyra becsülték és szerették. Ennek magam is tanúja lehettem. Tudok róla, hogy László Gyula segített Szabédinek szakszerűen átrendezni a Székely Nemzeti Múzeumot, amiben számukra bizonyára a huzamosabb együttlét, a termékeny eszmecsere lehetett igazán vonzó. 1946-ban, mialatt a „Móriczban” néhányan körülálljuk vezető tanárunkat, egyik társunk azzal a hírral toppan be, hogy itt van Szabédi (Sepsiről, hol akkor múzeumigazgató volt). Mire László Gyula üzen neki, leszerelő kedvességgel illetéknéppen zsarolva meg barátját: „Mondd meg neki, nagyon várom. Ha nem ugrik be hozzám, ha csak rövid időre is, hát akkor... akkor rossz költő.” 1989-es Alkotmány utcai látogatásomon, mikor szóba kerültek azok a negyvenes évek, Incze János festészete feletti vitájukra emlékezett, melyben barátja „kivédhetetlen logikával bizonyította igazát”, majd egyszerre csak ezeket a szavakat irányozta nekem: „Nem gondolod, hogy abban az egész társaságban valamennyiünk közül alighanem egyedül Szabédi Laci volt a lángész? Jaj, mennyire hiányoznak nekem, már jó pár évtizede, »borotvaéles fejtegetései«.”

Ama negyvenes évekből való emlékeim sorában talán legtisztábban az 1946-os nyár eseményei őrződtek meg. Ezek között az augusztus eleji szucsági konferenciát soron követi a Móricz Kollégium háromnapos értekezlete, amelyen László Gyula az itteni tudományművelés gondjairól beszélt. Felemlgette a bajok özönét, az ínséges viszonyokat, az infrastruktúra majd teljes hiányát, beszélt a kutatót valósággal letaglózó helyzetről, amikor kezével egy nagyon fontos szakkönyv után nyúlna, ám a polcról sötét üresség ásítózik rá. És mégis maradni kell, szorgalommal, teremtő képzelettel és szívós munkával leküzdvé a nehézségeket. Szellemi örhelynek tekintette itteni státusát, s maradni szándékozott, még akkor is, amikor az anyaországi tanároknak előbb csak néhány, majd 1948-ban nagy többségük távozni kényszerült. Egy darabig úgy tűnt, mintha őt nem tudnák nélkülözni, s ezért egyelőre tolerálják. 1949 nyarán azonban neki is távoznia kell Erdélyből. Ám ekkor már odaát sem fogadják tárt karokkal, professzori beosztását csak nyolc év elteltével kapja vissza, s noha a soron következő évtizedekben östörténeti és régészeti munkák sokaságát teszi le az asztalra, sorra kibontva és továbbfejlesztve a kolozsvári időszak merész felismeréseit, tudósi körökben – egyik tanítványa szerint – a kezdeti „hideg fuvalatok haláláig kísérték”. Erre nézve érdemes idézni barátja és művésztársa, a szintén Erdélyből szakadt Borsos Miklós szavait, ki a professzor egyik nagy sikerű grafikai kiállításán ezeket mondta: „...bocsássuk meg László Gyulának, hogy mestere a rajznak, és amellet vagy azon felül tekintélye a magyar tudományos életnek.” Sejtésem szerint a művészek megbocsájtották neki, amiért a piktúra mellett a tudományt is magas színvonalon művelte. Ám ez aligha mondható el a begombolkozott akadémiai emberekről, akik ódzkodtak elnézni neki, hogy nemcsak

tudós, de egyszersmind művész is a javából, s hogy ráadásul régészként is túl sokat és túl merészen kérdezett, és felette szokatlan utakon kereste kérdéseire a társait gyakorta zavarba hozó választ. László Gyula összetett, reneszánsz személyisége, nehezen kanonizálható kései polihisztor volta nem férhetett be az Akadémia falai közé, még egy levelező tagság erejéig sem.

Annál inkább beépült java értelmiségünk s a magyar nép szívébe és tudatába. Egyik öreg kori kétkötetes munkájában közreadja a magyar szellemi élet jeleseiről készített portréit, az ábrázoltak mindegyikének aláírásával és rövid szövegével kísérve a rajzokat. Eligazító soraiból tudjuk, hogy hetven esztendő leforgása alatt majd 600 kortársát és barátját kapta ceruzavégre, s itt valóban majd mindenki jelen van, aki azokban az évtizedekben számított: Szabó Dezsőtől Kós Károlyon át Bánffy Miklósig és Németh Lászlóig vagy Illyés Gyulától Szabédi Lászlóig és Veres Pétertől Nagy Lászlóig, hogy csak pár nevet említsek a roppant gazdagságú sorozatból. Mutatóban álljon itt a Szabédit rögzítő két oldal: a 98-as lapszámú verzón profilból megragadott portré, jobbra alatta meg ez olvasható: „Szabédi László, a jóbarát és nagy elme, 6 éve nem láttam. Boldog vagyok, hogy ismét együtt lehetünk, ha csak 1 órára is. 1955. XI. 5. László Gyula.” Kissé alább: „A közelebbi viszontlátás reményében maradtam a papiroson. 1955. XI. 5. Szabédi László.” És az erre ráhajló 99-es lapszámú rektón Szabédi 1943 decemberében kelt levelének hasonmása, melyben képzőművészeti kérdések megbeszélése okán sürgős találkát kér barátjától. „Életem nagy ajándéka – írja a seregszemle margójára –, hogy a legnehezebb időkben éppúgy, mint ma, barátaimnak mondhatom a XX. századi magyarság nagy panteonjának alakjait. Semmiféle kitüntetés nem érhet fel ezzel a kincessel.”

És mit tehetne mindezekhez hozzá az egykori Móricz-kollégista, aki társaival együtt éveket tölthetett egy mindig ajándékozó, „ember voltunk” valós értékeit árasztó, boldog alkotószemélyiség közelségében, szellemi sugárzásában? Talán azt, hogy László Gyula megtanított magyarságunk hivalkodástól ment vállalására és hasznos szolgálatára, olyan időkben, mikor a nemzeti identitás ilyen szellemű megvallása és szolgálata nemigen volt divatban. Ezzel egy időben hasonló megbecsülést tanúsított más népek fiai iránt is. Mindvégig erdélyi ember maradt, nem fakuló hűséggel a Köhalomban és Száldoboson megismert, több nyelven szóló Erdély iránt. Szépen vall erről egyik írásában: „Erdély földje három nép együttes munkájának következtében vált műveltté: a magyarok, románok és szászok együttes munkája alakította szülőföldünket.” Az ő Erdély-rajongása azonban sohasem volt provinciális ízű, sorsunkat és soknyelvű szülőföldjét egyetemesen magyar és európai, sőt ázsiai, pontosabban: eurázsiai összefüggésekben és dimenziókban tudta szemlélni. Meghitt óráinkban mégis leggyakrabban kellemes baritonja muzsikál bennünk, felidézve azt a meleg, családias légkört, a László Gyula-i műhely szellemét, amelyben távlatosabb volt a lét, otthonosabb a környék. Egyszóval jó dolog volt vele együtt meglakni, ha csak rövid időre is, földgolyónk e felette huzatos tájékát.

Antal Árpád